

Мамрасулова А.Б., Назарова Г.С.

**АНГЛИС ТИЛИН ОКУТУУ ПРОЦЕССИНДЕ
БОЛОЧОК МУГАЛИМДЕРДИН КЕП МАДАНИЯТЫН
КАЛЫПТАНДЫРУУ**

Мамрасулова А.Б., Назарова Г.С.

**ФОРМИРОВАНИЕ РЕЧЕВОЙ КУЛЬТУРЫ
БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ В ПРОЦЕССЕ ИЗУЧЕНИЯ
АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА**

A.B. Mamrasulova, G.S. Nazarova

**FORMATION OF SPEECH CULTURE OF
FUTURE TEACHERS IN THE PROCESS OF STUDYING
ENGLISH LANGUAGE**

УДК: 514.48:371.3

Бул макала болочок мугалимдердин кеп маданиятына арналган. Жаш муундар менен иштей турган болочок педагог өз ишмердигиндеги ар кандай реалдуулуктарды студенттик күндөн түптөп барат. Ал жаңы карым-катыштын, мамиленин, жаңы маданияттын негизделишине жол табат. Мунун бир бөлүгү катары “адамгерчилик” сапаты катары карала турган педагогдун ишмердигиндеги баалуу гумандуулук мүнөзү келип чыгат. Болочок педагогдун эл менен болгон карым-катышы – анын кесиптик турмушу, кесиптик ишмердигинин жүзөгө ашырылышы болуп саналат. Педагогикалык кесиптин натыйжасы педагог менен тарбиялануучулардын биргеликкен ишмердүүлүгүн баалайт. Мындай факторлорду өзү болочок педагогдун кесиптик кеп маданиятын калыптандыруу зарылдыгын аныктайт. Илимий макалада кеп маданиятын калыптандыруу чөйрөсүндө биз кесиптик кеп маданияты боюнча оозеки, монологиялык жана жазуу түрүндөгү педагогдун төмөндөгүдөй кесиптик кептик кырдаалдарын бөлүп карадык.

Негизги сөздөр: кептик маданият, болочок мугалим, педагогикалык шарттар, мугалимдин маданияты, кесип.

Данная статья посвящена речевой культуре будущих учителей. Так как, работая с молодыми людьми, будущий педагог создает своего рода иную реальность, способствует формированию новых взаимоотношений, нового общения, новой культуры. В этом, в частности, проявляется ценностно-гуманистический характер деятельности педагога, выступающего в качестве «человека культуры». При этом следует учитывать, что в педагогической профессии, результаты которой зависят от установки на совместную деятельность педагога и воспитанников, речь специалиста из фактора, сопровождающего деятельность, сопутствующего ей, превращается в категорию профессионально-значимую. В научной статье в сфере формирования речевой культуры мы выдели диалогические,

монологические и письменные типы профессионально-значимых речевых ситуаций педагога, в которых необходимо проявить достаточно высокий уровень профессионально-речевой культуры.

Ключевые слова: речевая культура, будущий учитель, педагогические условия, культура педагога, профессия.

This article is devoted to the speech culture of future teachers. Since, working with young people, the future teacher creates a kind of different reality, contributes to the formation of new relationships, new communication, new culture. In this, in particular, the value-humanistic nature of the activity of the teacher, who acts as the “man of culture”, is manifested. It should be borne in mind that in the pedagogical profession, the results of which depend on the orientation on the joint activity of the teacher and pupils, the speech of a specialist from a factor accompanying the activity accompanying her turns into a professionally significant category. In a scientific article in the field of the formation of speech culture, we highlighted the dialogical, monologous, and written types of professionally significant speech situations of a teacher in which it is necessary to show a sufficiently high level of professional speech culture.

Key words: speech culture, future teacher, pedagogical conditions, teacher's culture, profession.

Азыркы учурда коомдун рухий жактан өнүгүү негизин, маданий мурастарга байланыштуу маселелерди, улуттук, этникалык баалуулуктарды, диний ырым-жырымдарды, элдик каада-салттарды таанып билүү башкы орунда турат. Туулган жердин, тилин үйрөнүп жаткан өлкөнүн тарыхы жана маданиятына болгон түшүнүк - элдин өз ара түшүнүшө билишинин, салттардын сакталышынын, коомдун жаңыланышынын жана өнүгүшүнүн башаты болуп саналат. В.Гумбольдтун пикири боюнча: “Ар бир тилде ошол

элдин дүйнө таанымы камтылат... Ар бир тил башка чөйрөгө келип киргенде гана чегин таштап кетүүгө мүмкүн болгон элдик чөйрөдөн жаралат; элдик тил – элдин жан дүйнөсү, элдин жан дүйнөсү бар үчүн тил бар” [1, 66-б.]. Ушул көз караштан алып караганда, ар бир улуттук тил жана маданият өз алдынчалуулукка ээ. Ошондон улам, бүгүнкү студент, эртеңки педагогго чет тилин үйрөнүү менен ал тилди алып жүргөн элге мүнөздүү болгон жаңы маданиятты таанып билүүгө жол ачылат.

Мына ушуга байланыштуу педагогикалык ишмердик – бүгүнкү күн үчүн эле эмес, келечек үчүн да күчөтүлгөн жоопкерчилик жүктөлгөн ишмердиктин чөйрөсү. Тагыраак айтканда, ал келечек үчүн жол ачуу багытында зор мүмкүнчүлүккө ээ болгон чөйрө. Себеби, ушул процессте маданияттардын өз ара карым-катышынын орду келип чыгат. Демек, педагогдун кесиптик кеп маданияты өзгөчө мааниге ээ болот деп кесе айтууга болот. Ошондуктан, педагогикалык кесиптин натыйжасы педагог менен тарбиялануучулардын биргелешкен ишмердигинин курулушуна, адистин ишмердигин коштоп жүрүүчү факторлордун бири болгон анын кебине көз каранды болуп, кесиптик мааниге ээ болгон категорияга айланат. Бул фактынын өзү болочок педагогдун кесиптик кеп маданиятын калыптандыруу зарылдыгын аныктайт [2, 102-б.].

Кеп маданиятын калыптандыруу чөйрөсүндө биз кесиптик кеп маданиятынын жогорку деңгээлде жаратуу зарылдыгы келип чыккан (анын ичинде англис тилинде да) педагогдун төмөндөгүдөй кесиптик-кептик кырдаалдарын бөлүп карайбыз.

➤ Диалогдук пикир алышуу кырдаалы (*оозеки диалогдук кеп*). Жалпы диалог жана педагогикалык диалог үчүн, анын ичинде салыштырмалуу ыкчам пикир алмашуу, ал пикир алышуудагы ар бир компонент реплика болуп саналганда жана андагы бир реплика башкасына караганда жогорку деңгээлде болгондо пикир алышуу алдын ала ойлонулбаган шартта жүрөт; мында компоненттер өзгөчө мааниге ээ болбойт; репликанын курулушунда атайын байланыш сакталбайт жана алар өтө кыска айтылат; диалогдук кептин маңызын коммуникациялардын шарттык жана реактивдүү мүнөзү катары караганга болот. Кеп ишмердиги процессинде пикир алышуучулар аңгемелешүүдөн келип чыккан кептик эмес маалыматтарды

максималдык түрдө пайдаланышат. Ал эми педагогдун кесиптик ишмердигинде шарттык пикир алмашуу (диалог) эки түрдө пайда болот. Алар: кардар менен жүргөн диалог жана иштиктүү аңгемелешүү. Белгиленген кесиптик диалогдун бул эки түрү адистен белгилүү деңгээлде төмөндөгүдөй кептик жөндөмдү талап кылат: өз оюн жеткиликтүү айта билүүнү, стандарттан тышкары маселе кое билүүнү, так жана тез жооп берүүнү, өз алдынча жана оригиналдуу ой жүргүртүүнү, чын дилден кызыгуу менен уга билүүнү.

➤ Эл алдында сүйлөө шарты (*оозеки монологиялык кеп*). Диалогдон монологиянын ортосундагы айырма – бул монологиянын узактыгы жана анын байланышы менен шартталышы, ошондой эле ырааттуу кептин логикалуулугу менен мүнөздөлөт; жай репликаны эске албаган бир тарапка мүнөздүү айтып берүү; алдын ала ойлонуштурулуп, берилген темалардын болушу. Абетте, бул алдын ала уюштурулуп, программалаштырылган кептин формасы. Монологиялык кептин жогоруда көрсөтүлгөн өзгөчөлүктөрү адистик кепке тарбиялоону талап кылат. Педагогдун кесибиндеги жөндөм жеке адам менен эле (бала, кардар, коллегасы) пикир алышуу менен чектелбей, аудиторияга өз оюн жеткире билиши, өзү туура сүйлөп жаткандыгына ынандырышы, кандайдыр бир аракетин менен угуучулардын сезимине таасир бере алышы маанилүү. Чечендик жөндөм төмөндөгүдөй маанилүү кесиптик формалардан келип чыгат: эл алдына чыгып сүйлөөдө (жыйындарда), доклад жасоодо (кандайдыр бир маселени оозеки чагылдырууда) жана окутуунун пропагандалык формасы катары лекцияларда.

➤ Илимий тексттерди түзүү шарты (*жазуу түрүндөгү монологиялык кеп*). Жазуу түрүндөгү монологиялык кеп табияты боюнча оозеки монологиялык кепке жакын. Бирок ал оозеки кепке караганда кыйла тагыраак берилет. Анын ичинде аңгемелешүүчү тараптан “кайтарым байланышы” күтүлбөйт. Мындан тышкары жазуу кебинде интонация, мимика, ж.б.у.с. кошумча кеп каражаттары пайдаланылышы мүмкүн эмес. Жогорку окуу жайларында бул багытта изилдөө иштери жүргүзүлөт. “Жазуу тажрыйбасына” жетишүү чыгармачыл инсанды идиостилдин жаралышын шарттап, педагогдун кеп маданиятынын жалпы деңгээлине өз таасирин тийгизет [3, 93-б.].

Педагогикалык чөйрөдөгү баардык айтымдардын негизи – интеллектуалдык кеп ишмердигине байланышкан маалыматтарды топтоо же башкага өткөрүп берүү кандайдыр бир максат менен байланышат. Практик педагогдордун кеп ишмердигине жүргүзүлгөн анализдери педагогикалык ишмердиктеги кептик кырдаалдар төмөнкүдөй мүнөздөгү кесиптик өзгөчөлүк үчүн маанилүү экендигин көрсөттү: максатты жүзөгө ашыруу багытында, кептин ар кандай шарттарга болжолдонушунда, сөздөрдү так колдоно билишинде; кесипкөй коллегалары менен болгон иштиктүү пикир алышуунун контекстинде жалпы илимий лексиканын жана социалдык-педагогикалык терминологиялардын колдонулушунда. Кесиптик-көнүктүрүү деңгээли – адис кесиптик чөйрөдөгү улуттар аралык байланышта өзүн көрсөтүүгө аракет кылган кесипкөй педагогикалык жана кептик билимдин жетиштүү көлөмү менен мүнөздөлөт.

Педагогдун англис тилиндеги кептик ишмердүүлүгү, эреже катары, лингвистикалык нормаларга ылайык жүргүзүлөт. Ошол эле учурда ички мотивация продуктивдүү-коммуникативдик контактарга жана чет өлкөлүк коллегалары менен жүргүзүлө турган диалогго чыгармачылык менен жүргүзүлгөн мамиленин негизинде өнүгөт. Кесиптик маанилүү тексттерди түзүп, чет өлкөлүк коллегалары менен пикир алышуу аркылуу болочок педагог пикир алышуучулардын (аудиториянын) кызматташуусын уюштуруу, пикир алышуу менен өз ишмердигин уюштуруу сыяктуу кесиптик тапшырмалардын аткарылышы зарыл экендигин түшүнөт. Бул маселелердин чечилиши ар дайым эле ийгиликтүү боло бербешти мүмкүн. Себеби, адис баардык учурда тилдик чөйрөдө адекваттуу шартты тандап алууга жана кептик карым-катыштын жыйынтыгын алдын ала болжолдоп турууга мүмкүнчүлүгү болбой калышы ыктымал. Бул практикалык компоненттердин жетиштүү өнүкпөгөндүгүнө байланыштуу болушу мүмкүн. Болбосо пикир алышууну моделдештире албагандыгына, аларды башкаруу жөндөмүнүн чектелүү экендигине, же логикалык-композициялык жөндөмүнүн алсыздыгына, же адамдын вербалдык жана вербалдык эмес жүрүм-турумуна байкоо жүргүзө албагандыгы жана түшүндүрө албагандыгына, башкача айтканда, кесиптик кеп технологияларына жеткиликтүү деңгээлде ээ боло албагандыгына байланыштуу болот. Бирок ошол эле учурда педагог

өзүнө-өзү анализ жүргүзүүгө жана өзүн-өзү баалоого жөндөмдүү. Ал англис тилдүү өзүнүн кесиптик кебине сын көз менен карай алса, биринчиден, кесиптик жана жалпы кеп нормаларына ээ болууга, экинчи тарабынан индивидуалдык кеп стилин калыптандырууга аракет кыла баштайт. Болочок педагог өз кебине үзгүлтүксүз көз салып эле туруу менен чектелбей, ийкемдүүлүккө, көп кырдуулукка аракет кылышы керек. Бирок негизги багытты пикир алышуучулар (аудитория) менен болгон кептик байланыштын түзүлүшүнө, маалыматтарды берүүнүн түрдүү ыкмаларынын колдонулушуна, аудиториянын көңүлүн өзүнө бурууга жана алардын материалды түшүнө билишине бурушу зарыл. Кеп маданиятынын жүзөгө ашырылышы боюнча педагогикалык ишмердиктеги туруктуу аракет адистин коом, кардар алдында өзүнө жүктөлгөн кепке байланыштуу жоопкерчиликти сезе билүүгө алып барат.

Бүгүнкү күндөгү чет тилдери боюнча өздөштүрүлгөн билим – адамдын маданий жактан өнүгүшүнүн эле белгилебей, ошол эле учурда белгилүү деңгээлде турмуштук ишмердиктин түрдүү чөйрөсүндөгү ийгиликке жетишүү жолун шарттайт. Себеби, бүгүнкү күндө англис тили эл аралык аренадагы иштиктүү карым-катыштын тилдик ортомчулук функциясын аткарат. Педагогдордун кесиптик билим берүү ишмердигиндеги социомаданий компоненттеринин жогорулаган тенденциясына ылайык, чет тилдерин окутуп үйрөтүү түрдүү социомаданий чөйрөгө аралашуунун куралы катары каралат. Бүгүнкү күндүн шартындагы кесипкөй педагогикалык чөйрөдөгү эл аралык кызматташуунун өнүгүшү адистер тарабынан маданий мурастарды, улуттук баалуулуктарды, этникалык жана профессионалдык каада-салттар тууралуу маселелерди танып билишин биринчи орунга алып чыкты. Ал эми университеттин студенттери үчүн туулуп өскөн аймагынын тарыхын, маданиятын окуп үйрөнүү, аны менен катар эле үйрөтүлүп жаткан чет тили – бул элдин өз ара түшүнүшө билишинин, каада-салттардын сакталышынын, коомдун жаңыланышынын жана өнүгүшүнүн башаты болуп саналат. Тил – мамилелердин, этика жана эстетиканын, ишеним жана таанып билүүнүн, калктын бүткүл таанып билүүсүн камтыган этностордун маданиятын сактаган, анын моралдык-этикалык, социомаданий тараптан тарбиялык идеалы болгон татаал система.

Жогоруда белгилен маселелер педагогдун кесиптик кеп маданиятын улуттар аралык байланыштагы коммуникативдик маселелерди ийгиликтүү чече турган прикладдык лингвистика чөйрөсүндөгү системалык бүтүндөй билим, жөндөм жана мүмкүнчүлүк катары белгилөөгө негиз болду. Башкаларды түшүнө билүү жана өзүнүн кептик жүрүм-турум программаларына ынаандыруу жөндөмү, адекваттуу коммуникативдүү шарттар, ошондой эле лингвистикалык формаларды тандап алуу жана конкреттүү коммуникативдик актыга ылайык өз оюн билдирүү жөндөмүнүн, кесиптик маанилүү темадагы жеке иштиктүү мамиленин чегиндеги маалыматтарга түрткү бере ала тургандай эркин, максаттуу аракет кылуу мүмкүнчүлүгүнүн жыйындысы – кесиптик кеп маданиятынын негизи

болуп саналат. Ошону менен катар эле педагогдун кесиптик кеп маданияты инсанды тарбиялап өстүрүүчү жана педагогикалык ишмердик чөйрөсүндө инсандын адистик жалпы маданиятын долбоорлоо функциясын аткарат.

Адабияттар:

1. Гумбольдт В. О различии организмов человеческого языка и о влиянии этого различия на умственное развитие человеческого рода. – СПб., 2002. - С. 68.
2. Зарецкая И.И. Профессиональная культура педагога. - М., 2002. - С. 104.
3. Сыдыкова Т.М. Речевое развитие студентов на практических занятиях иностранного языка. // Материалы научно-практической конференции «Актуальные проблемы преподавания и лингвистического описания государственного и иностранных языков в учебных целях. Часть 1. - Ош: ОшТУ, 1995. - С. 92-94.